

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально–реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної освіти та психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Корекція емоційних станів батьків дітей із затримкою психічного розвитку

Виконала студентка групи СОм-2(3)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Колодяжна Юлія Анатоліївна
Керівник: Бочелюк В.Й.
Рецензент: Черепехіна О.А.
Нормоконтроль: _____ Максим СОЛОХА

Запоріжжя
2023

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 109 с., 19 табл., 4 рис., 132 джерела, 4 додатка.

Об'єкт дослідження – емоційні стани особистості.

Мета роботи – теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей емоційних станів батьків дітей із затримкою психічного розвитку.

Методи дослідження: структурно-функціональний метод; метод теоретичного аналізу та узагальнення наукових першоджерел за досліджуваною проблематикою; метод наукового спостереження; психодіагностичний метод та метод математичної статистики (факторний аналіз).

До психодіагностичного комплексу увійшли наступні методики: проєктивна методика «ДАМ» (Дім – Автопортрет – Місцевість) (автор Т. П. Вісковатова), тест «Шкала депресії» (автор В. Зунг, у модифікації Т. І. Балашової), методика «Самооцінки емоційного стану» (автори А. Уесман і Д. Рікс), методика «Агресивна поведінка» (автори Є. П. Ільїн і П. А. Ковальов), опитувальник ДСХД (діагностика ставлення до хвороби дитини) (автори В. Е. Каган, І. П. Журавльова).

Практична значимість дослідження полягає в тому що його результати можуть бути рекомендовані до використання психологами, соціальними педагогами, педагогами та скласти основу для розробки індивідуальної та групової роботи з членами родини різного віку, які виховують дітей із затримкою психічного розвитку, враховуючі повні та неповні сім'ї. Магістерська робота включає рекомендації щодо формування навичок взаємодії та взаємостосунків між батьками та дітьми.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, ЕМОЦІЙНІ СТАНИ, БАТЬКИ, ДІТИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Емоційна сфера особистості є одним із найбільш недиференційованих та неоднозначних феноменів психології, що підтверджує аналіз досліджень В. О. Арт'омова, М. Й. Боришевського, Ф. Е. Василюка, Л. С. Виготського, Б. І. Додонова, Л. Г. Дикої, В. Джемса, В. Л. Дранкова, С. С. Занюка, В. П. Зінченка, А. В. Запорожця, Є. П. Ільїна, Т. С. Кириленко, С. О. Колот, Г. С. Костюка, М. Д. Левітова, Е. Л. Носенко, О. П. Саннікова, В. І. Слободчікова, А. С. Співаковської, Л. В. Степаненко, В. М. Юрченко та ін. Водночас розробка спеціальних експериментальних досліджень емоцій здійснена у працях В. К. Вілюнаса, Б. І. Додонова, Є. П. Ільїна, П. М. Якобсона та ін. Наукові дослідження феномена емоційної сфери особистості зосереджені в основному на розгляді сутності емоцій, їх специфіки та розуміння. Розвиток наукового знання про емоційні стани особистості історично представлений: теорією диференційних емоцій, органічною теорією емоцій В. Джемса – М. М. Ланге, інформаційною концепцією П. В. Симонова, що підтверджує складність та неоднозначність даного феномену. Емоційні стани у даних теоріях розглядаються: як більш високий рівень інтеграції індивідуальної психіки, для якого характерні властивості цілісності і єдності; як відносно статичний компонент психіки, що проявляється у різних видах діяльності та властивостях особистості, а емоція у нього визначає всю структуру та його параметри. Також, в історії психологічної думки велике значення мають дослідження у розробці питань емоційної сфери дітей у роботах Л. І. Божович, Н. Я. Грота, О. В. Запорожця, В. В. Зеньковського, Н. Н. Ланге, І. А. Сікорського. Складність дослідження емоційних станів особистості полягає, з одного боку, у їх багатовимірності, з іншого – індивідуальності, різноманітності і складнощях в рефлексії.

Вивченням дитячо-батьківських відносин у сім'ях нормально розвиненої дитини займалися О. О. Бодальова, М. І. Лісіна, А. С.

Співаковська та ін. Серйозним випробуванням для емоційної сфери особистості виступає поява дитини з затримкою психічного розвитку, при якому сім'я потребує підтримки значущих людей, активізації соціальних ресурсів і кваліфікованої допомоги фахівців. Дана проблема досліджувалася Т. Г. Богдановою, Т. А. Добровольською, С. Д. Забрамною, О. І. Захаровим, Н. В. Мазуровою та ін. В дослідженнях І. С. Багдасар'ян, Т. П. Вісковатової, Н. В. Гаврилової, І. Ю. Левченко, І. І. Мамайчук, О. М. Мастюкової, В. В. Нестеренко, Т. В. Сак, О. А. Стребелевої, В. В. Ткачової, Р. Д. Тригер, У. В. Ульянової, А. П. Чуприкова доведено, що психологічне і життєве благополуччя дитини залежить не від дефекту самого по собі, а від його соціальних наслідків, від соціально-психологічної реалізації особистості. О. О. Дмитрієвою, О. В. Заширинською, І. О. Коробейниковим та ін. було відмічено, що основною причиною більшості труднощів на шляху адекватної соціалізації дитини із затримкою психічного розвитку виступають негативні внутрішньосімейні відносини, особливо у діаді «батьки – дитина».

Аналіз наукових джерел засвідчує, що існуючі дослідження мають деякі недоліки: одні вузькоспрямовані та не враховують динаміку особистісних змін батьків, інші не розглядають взаємозв'язок між станом батьків і покращенням психічного розвитку дитини, майже повністю відсутні порівняння станів батьків, що виховують дітей у нормі та із затримкою психічного розвитку та ін. Усі ці чинники впливають на ступінь опрацьованості проблеми, та ефективність проведення психологічної допомоги як дитині, так батькам.

Складність, багатогранність та недостатня досліджуваність проблеми й зумовили актуальність теми нашої магістерської роботи «Корекція емоційних станів батьків дітей із затримкою психічного розвитку».

Мета дослідження – теоретично дослідити та емпірично апробувати програму покращення емоційних станів батьків дітей із затримкою психічного розвитку.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми уточнити основні підходи до поняття «емоційний стан» у сучасній психологічній науці.

2. Визначити та порівняти основні відмінності окремих складових емоційних станів батьків дітей, які розвиваються типово та із затримкою психічного розвитку.

3. Побудувати модель психологічної допомоги корекції емоційних станів батьків дітей із затримкою психічного розвитку.

4. Розробити коректувальну програму покращення емоційних станів батьків та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – емоційні стани особистості.

Предмет дослідження – особливості емоційних станів батьків дітей із затримкою психічного розвитку.

Методи дослідження: структурно-функціональний метод; метод теоретичного аналізу та узагальнення наукових першоджерел за досліджуваною проблематикою; метод наукового спостереження; психодіагностичний метод та метод математичної статистики (факторний аналіз).

До психодіагностичного комплексу увійшли наступні методики: проєктивна методика «ДАМ» (Дім – Автопортрет – Місцевість) (автор Т. П. Вісковатова), тест «Шкала депресії» (автор В. Зунг, у модифікації Т. І. Балашової), методика «Самооцінки емоційного стану» (автори А. Уесман і Д. Рікс), методика «Агресивна поведінка» (автори Є. П. Ільїн і П. А. Ковальов), опитувальник ДСХД (діагностика ставлення до хвороби дитини) (автори В. Е. Каган, І. П. Журавльова).

Методологічним підґрунтям дослідження є:

- основні положення системного підходу (Л. С. Виготський, В. О. Ганзен, М. Д. Левітов, Б. Ф. Ломов, В. М. Юрченко);
- основні положення структурно-функціонального підходу (В. П. Зинченко, Б. Ф. Ломов, Т. Парсонс) у дослідженні психоемоційної та

особистісної сфери батьків, що мають дітей із затримкою психічного розвитку;

- експериментально-генетичний підхід (С. Д. Максименко);
- парадигма індивідуальної соціальної ситуації розвитку особистості (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, О. М. Леонтєв, І. А. Ніколаєва) у дослідженні психоемоційної та особистісної сфери батьків, що мають дітей із затримкою психічного розвитку.

Дослідницька робота проводилась на базі комунального закладу Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Оберіг» Запорізької обласної ради; Запорізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 58 Запорізької міської ради.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути рекомендовані до використання психологами, педагогами, соціальними педагогами та скласти основу для розробки індивідуальної та групової роботи з членами родини різного віку, які виховують дітей із затримкою психічного розвитку, враховуючі повні та неповні сім'ї. Магістерське дослідження включає рекомендації щодо формування навичок взаємодії та взаєностосунків між батьками та дітьми. Основні теоретичні положення та емпіричні результати нашого дослідження впроваджено у коректувально-виховну роботу: комунального закладу Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Оберіг» Запорізької обласної ради.

Апробація результатів дослідження: Матеріали і результати дослідження висвітлювалися на: XXVI Міжнародній науковій конференції студентів і молодих учених «Наука і вища освіта», м. Запоріжжя, 15 листопада 2017 р. / Класичний приватний університет; Всеукраїнській науково-практичній конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі», м. Запоріжжя, 9–10 квітня 2018 р. / Запорізький національний технічний університет; Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціальна та життєва практика в структурі професійної

підготовки: теорія і практика», м. Запоріжжя, 17 травня 2018 р. / Комунальний вищий навчальний заклад «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради.

Структура та обсяг наукової роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (132 найменування). Загальний обсяг роботи – 138 сторінок, із них 97 основного тексту.

ВИСНОВКИ

1. Теорії диференційних емоцій (емоції не тільки розглядаються як динамічні явища та складові частини цілісної ієрархічної системи, але й мають особливі джерела-активатори); органічній теорії емоцій В. Джемса – М. М. Ланге (кожний емоційний стан є результатом рефлексу, що викликається зовнішнім подразником, об'єднує у один комплекс фізіологічно обумовлені психічні елементи і миттєво усвідомлюються людиною); інформаційній концепції емоцій П. В. Симонова (емоційні стани визначаються якістю, інтенсивністю актуальної потреби індивіда і ймовірністю її задоволення); континуальному підході О. П. Саннікової (в структурі емоційності основними характеристиками виступають якісні стани, оскільки в них відображаються провідні ознаки емоцій – ставлення суб'єкта до відображуваного об'єкта); теорії дисгармонійного розвитку особистості (дисгармонійні емоційні стани здебільшого є негативними та характеризують нормальний розвиток здорової людини і є тимчасовим явищем). У даному дослідженні емоційні стани розглядаються як цілісна характеристика психічної діяльності за певний час, що характеризується своєрідністю протікання психічних процесів і залежить від відображення предметів і явищ довкілля та попередніх станів і психічних властивостей особистості.

2. Виявлено особливості прояву емоційних станів батьків дітей із затримкою психічного розвитку. Група батьків, діти яких розвиваються типово (відповідно норми), характеризується середніми рівнями депресивності, невротичності, особистісної тривожності, спонтанної агресивності та внутрішнього дискомфорту. Показник аутистичності зафіксований на низькому рівні ($0,84 \pm 0,04$), а реактивна агресивність проявлена на середньому рівні. У батьків, дітей із затримкою психічного розвитку, зафіксовано середній рівень аутистичності та високий рівень депресивності (середнє значення $2,04 \pm 0,05$). За ознакою особистісної

тривожності група батьків дітей із затримкою психічного розвитку не відрізняється від норми. За рівнем внутрішнього дискомфорту група батьків із затримкою психічного розвитку має середнє значення цього показника у два рази більше ($2,00 \pm 0,06$) ніж група батьків, діти яких розвиваються типово (відповідно норми).

Значною мірою підвищені рівні реактивної та спонтанної агресивності, причому у обох групах реактивна агресивність переважає. У групі батьків дітей, розвиток яких відбувається у межах норми, спостерігається середній рівень схильності до агресії. Зниження схильності до агресії батьків, дітей із затримкою психічного розвитку погоджується із більшим рівнем стомленості та безпорадності.

Отримані результати свідчать, що батьки дітей із затримкою психічного розвитку більш тривожні, невротичні, депресивні та аутистичні, з внутрішнім дискомфортом, порівнянно із батьками дітей, розвиток яких відбувається у межах норми.

3. Розроблено модель емоційних станів батьків дітей із затримкою психічного розвитку. Факторний аналіз дозволив виявити модель психоемоційних станів батьків групи ЗПР. У зазначеній групі модель складаються із 5 чинників: «емоційний самозахист від депресії», «дисонансна невротичність», «гіперактивність», «агресивна тривожна реакція» та «агресивна депресивна реакція».

4. Розроблена коректувальна програма покращення емоційних станів у дітей та членів родини, що містить взаємопов'язані напрями: діагностику, консультування, психокорекцію та складається із чотирьох компонентів: інформаційного, зняття емоційної напруги та релаксація, корекція ефекту депривації та аутистичності та зміна емоційного стану. Одночасна робота з діадою «батьки – дитина» надає можливість сім'ї дитини із затримкою психічного розвитку більше використовувати власні ресурси як у сприянні розвитку дитини, її соціалізації, так і у подоланні особистісних проблем.

Зафіксовані значущі відмінності у показниках збереження рівня функціонування батьків та родини у цілому між контрольною та основною групами: батьки основної групи після впровадження коректувальної програми могли успішно контролювати свій стан, що дозволяло активно і ефективно взаємодіяти з навколишнім світом, у спілкуванні виявляли пластичність і тактовність, були рішучими у досягненні бажаного результату. Батьки основної групи навчилися приймати рішення діяти самостійно, вольовим способом, перестали відчувати постійну необхідність у емоційній і діяльній підтримці з боку оточуючих, почали самостійно вирішувати багато побутових та психологічних проблем.